

DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİNDE KIBRIS'IN YERİ VE SELF-DETERMINASYON İLKESİNİN YENİDEN DEĞERLENDİRMESİ

Soyalp TAMÇELİK

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George Bush'un 1991 Körfez Savaşı'nda ortaya attığı bir kavram olan "Yeni Dünya Düzeni", Sovyetler Birliği'nin siyasal sisteminin çökmesi ile yeni bir anlam kazanmıştır. Böylece "Yeni Dünya Düzeni", sosyalizmin çökmesi ve Sovyet federasyonunun dağılmasıyla birlikte, uluslar arası sistemde ortaya çıkan köklü değişiklikleri ifade eder olmuştur.

Aslında uluslar arası sistemdeki bu değişim, dünyadaki siyasal ve sosyal değişimin bir sonucudur. Soğuk savaşla beraber ortaya çıkan ve zaman zaman güçlenip, zaman zaman gevşeyen iki kutupluluk, yerini, çok kutuplu bir sisteme bırakmıştır. Sovyetler Birliği'nin toplumsal yapısında gerçekleştirmeğe çalıştığı değişiklikler, uluslar arası gelişmelerin etkisiyle, önce Doğu Avrupa ülkelerinde çözümlenme, daha sonra da Baltık cumhuriyetlerinin Sovyet Federasyonu'ndan ayrılmasına neden olmuştur. Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi devletlerin kurulmasında yardımcı olan Wilson'un self-determinasyon ilkesi, yıllar sonra Avrupa imparatorlukları gibi sosyalizmin beşiği kabul edilen Sovyetler Birliği'nin, yıkılmasına da neden olmuştur (**Sander, 1994:506**). Oluşturulan bu yeni sistemin temel özelliklerini belirlemek ve sistemi; askerî, stratejik, siyasî ve ekonomik açılarından tek safhada ele almak, her zaman kolay ve mümkün olmamıştır. Nitekim günümüz dünyasında bağımsızlığa kavuşan yeni ülkeler dahil, diğer ülkeleri de sistem içinde belirli bir yere oturtmak ve sahip oldukları etki imkânlarına göre sınıflandırmak oldukça güçtür (**Şen, 1994:11-12**).

Bugünkü dünya sistemi, askerî bakımdan tek, ekonomik bakımdan üç (ABD, Batı Avrupa, Japonya) ve siyasal bakımdan da çok kutupludur (**Sander, 1994:503**). Bu oluşum sistemi "iki kutupluluktan, çok kutupluluğa" doğru giderken, aynı zamanda iki kutupluluğun o istikrarlı ortamını tehlikeye sokmuştur. Aslında Mearsheimer gibi

uluslar arası siyaset uzmanları, iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasının, istikrarsızlığa ve karmaşaya neden olacağını ve bunun kaçınılmaz bir gelişme olduğunu belirtmektedirler.

Çünkü iki kutuplu bir sistemde güç kutupları, görel olarak dağılmakta ve nükleer silâhlar, caydırıcılık özelliği taşırlar. Bu sistemde, her iki blok da kendi etki alanlarında istikrar ve güvenliği sağlarken, karşı bloğun kendi güvenliği ile ilgili yapacağı faaliyetleri de kontrol eder. Bu basit yapılu uluslar arası sistem barışı sağlarken, bugünkü mevcut sistemde maalesef karmaşıklık, belirsizlik ve çatışma (**Sander, 1994:501**) biçiminde ortaya çıkmaktadır. 1991 yılında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George Bush, Yeni Dünya Düzeni'ni ortaya koyarken, oluşacak yeni sistemi, çeşitli şartlara bağlamıştır. Bunlar:

1. Sorunlar barışçı yöntemlerle sonuçlanacak, 2. Saldırganlığa karşı ortak bir hareket izlenecek, 3. Silâh depoları boşaltılacak, 4. Tüm halklara adil davranılacak

Böylece eski gerginlikler ve çatışmalar son bulacak, nükleer ve topyekün imha silâhlarına veda edilecek, demokrasiye ve insan haklarına sahip çıkılacak, insanların daha sağlıklı bir ortamda, daha mutlu olmaları sağlanacaktır. Ancak bu şartların ne kadar yerine getirildiği, son zamanlarda yaşanan olaylar görülmektedir. Uluslar arası alanda ortaya çıkan gelişmeler, bu beklentileri kısa zamanda gölgelemiştir. Mevcut yeni düzen, bağımsızlığına yeni kavuşan devletlerde, etnik gerginliğe yol açmış ve diğer bölgelerde de Yugoslavya'da olduğu gibi parçalanma süreci başlatmıştır. Böylece Balkanlar'daki eski etnik ve dinsel düşmanlıklar, yeniden su yüzüne çıkarmıştır (**Şen, 1994:113**). Aslında bu, bir bakıma Yeni Dünya Düzeni değil, Yeni Dünya Düzensizliği'dir. "Yerleşmiş dengelerin altüst olduğu, düzenleyici ve dengeleyici güçlerin belirsizleştiği, soy ve dil birliğine dayalı alt grupların, "self-determinasyon" ilkesine, çıkar gruplarının "sınırlar ötesi işbirliği" gereksinmesine dayanarak, yerleşik devlet yapılarını zorladığı ve "sınırların dokunulmazlığı" ilkesinin unutulmağa yüz tuttuğu, "insan hak ve özgürlükleriyle ilgili anlaşmaların", "devletlerin içişlerine karışmazlık" (**Şen, 1994:50**) ilkesini sarsmağa başladığı bu ortamda, uluslar arası toplumun önünde duran en önemli ve muhtemelen hiçbir zaman çözülmeyecek sorun, "self-determinasyon" ilkesinin hangi birimlere veya hangi şartlarda uygulanacağı konusudur. Bunu anlayabilmek için öncelikle self-determinasyon ilkesinin taşıdığı hukukî ve siyasî anlamla, uygulama sahasına şöyle bir bakmakta büyük fayda vardır.

I. SELF-DETERMINASYONUN ANLAM VE KAPSAMI:

Özgürlük rüzgârlarının esmeğe başladığı günümüz dünyasında, siyasal gelişmeler, milliyetçiliği egemen bir doktrin hâline getirirken, en mükemmel birlikler olarak düşünülen federasyonlar dağılmış ve uluslar arası sistemde, yeni devletlerin, bağımsızlık mücadelesinde sıkça kullandıkları self-determinasyon kavramını da yüzyılımızın en çok sözü edilen ve adeta sloganı hâline gelen kavramlardan birisi hâline getirmiştir.

DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİNDE KIBRIS'IN YERİ VE SELF- DETERMİNASYON İLKESİNİN YENİDEN DEĞERLENDİRMESİ

Milliyetçilik hareketlerinin, bağımsızlık isteklerini gerçekleştirecek bir formül olarak ortaya attığı self-determinasyonun, politik literatürümüzdeki anlamı, "milletlerin kendi kaderini tayinidir". Kavram, milletlerin son aşamada bağımsızlığı tercih edecekleri düşünülerek, aynı millete mensup toplulukların, bağımsız bir devlet kurma hakkını ifade eder olması, uluslar arası politikanın üzerinde en çok tartıştığı konulardan birisi yapmıştır (**Bilge, 1966:272-273**). Batı Avrupa'da, toplumsal ve ekonomik gelişmeler sonucunda, aklın her meselenin çözüm çaresi olarak ortaya çıkışı, insanları dar kalıplardan çıkararak, serbest düşünme ve inceleme metotlarına götürmüş ve buradan da özgürlük fikrine ulaşılmıştır. XVIII. yüzyılda başlayan ve mutlak monarşiye karşı verilen mücadeleye belirginleşen liberalizm; kişi, düşünce ve siyasal özgürlük kavramlarının belirginleşmesine yardımcı olurken, siyasal iktidarın mücadelesini bireysel etkinliklerin düzenlenmesi ve korunmasına ilişkin görevlerle sınırlı tutmuştur. Böylece Fransız İhtilâli'nin ortaya koyduğu rasyonel düşüncelerle birlikte, kendi özgür iradesiyle karar verebilen bireyler oluşurken, bu bireylerin, birer ulus olarak varlık bilincine varmasını sağlamıştır (**Armaoğlu, 1973:2-3**). Bu anlamda oluşan "millî kimlik", bireylerin bir yandan ayrılmaz parçası olurken, bir yandan da bireyle bu grup arasında ortak rızadan kaynaklanan kader birliğinin, millet tarafından özgürce yönlendirilmesi ve tayini olarak yerini almıştır. Başlangıçta, bağlı olunacak yönetimi seçme özgürlüğünü (self-government) ifade eden self-determinasyon, bu anlamıyla 1700'lerden itibaren Locke, Jefferson ve Wilson'un yazılarında ve görüşlerinde yer almış ve Amerikan'ın Bağımsızlık, Fransa'nın ise İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirisi gibi, tarihî belgelerle de zikredilerek gelişen bu özgür düşünce akımı içinde, önemli bir yere sahip olmuştur. Bu ortamda, mutlak surette bağımsızlığın tercih edileceği düşünülürse, kavramın, "bağımsız bir devleti kurma hakkını" ifade eder olması da beraberinde gelir. Bu anlamda, kavramın çeşitli dönemlerdeki kullanış biçimine baktığımızda, birbirinden farklı iki anlamıyla karşılaşmaktayız: Dahilî anlamıyla, belirli özelliklere sahip bir topluluğun, kendi yönetim biçimini seçme özgürlüğü anlamına gelmekte ve liberal eğilimli yazarlarca, hakimiyet ve temsili hükümet kavramlarıyla da özdeşleştirilmektedir. Haricî anlamda ise belirli özelliğe sahip bir toplumun, yabancı bir güce bağlı olmadan, ayrı bir devlet olarak teşkilatlanması anlaşılmaktadır (**Sönmezoğlu, 1982:134**). 1. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge altındaki ülkelerin, bağımsızlık istekleriyle başlayan milliyetçilik hareketleri ve bununla birlikte önem kazanan self-determinasyon, Milletler Cemiyeti Misakı'na girmemişse de II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan Birleşmiş Milletler Misakı'nda yer almıştır. Misak'ta, bu kavram dostâne münasebetlerin geliştirilmesi ve eşitliğinin sağlanmasında ön şart olarak gösterilip bahsediliyorsa da burada ifade edildiği şekliyle, uygulanması zorunlu bir hukuk kuralı olmaktan çok, bir iyi niyet temennisi olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda sömürge geçmişine sahip Asya, Orta Doğu ve Afrika ülkeleri, bu kavramı, ahlâkî ve siyasî bir kavram olmaktan çıkartıp, bağlayıcı bir hukuk kuralı hâline sokma çabasına girdiklerinden, milletlerin kendi kaderini tayin etmeleri ilkesinin, ciddi güçlüklerle karşılaştığı ortadadır (**Emerson, 1965:288-289**). Birleşmiş Milletler'de de

self-determinasyonun kullanılışı konusundaki görüş farklılıkları ve belirsizlikler, hukuk yorumcuları arasında da tartışmalara neden olmuştur. Bir kısım hukukçular, self-determinasyonun yasal olmayıp, politik bir ilke olduğunda birleşirken, sayıları giderek artan bazı hukukçular da self-determinasyonun Birleşmiş Milletleri hukuku içerisindeki konumunu, bir hak olarak kabul etmişlerdir. Ancak yine de bugün, ahlâkî ve siyasî düzeyde büyük değere sahip bir kavram olan self-determinasyon, "noksan bir teşkilâtlanma" safhasını aşmamışsa da uluslar arası alanda, hukukî olmaktan çok siyasî, iktisadî ve stratejik durumlarla anılmakta ve göz önünde bulundurulmaktadır.

II. SELF-DETERMINASYONUN UYGULANMASI:

Bu kavram, mana itibarıyla bağımsızlık dışında kullanılması, bir sınırlardırma yerine, maalesef sınıflandırmaya neden olmuştur. Böylece, "kendi kendini yönetemeyen bir bölgenin", tam anlamıyla kendi kendini yönetecek duruma gelmesi, üç aşamalı bir plâna dayandırılmıştır.

1. 1. Bağımsız ve egemen bir devlet olarak ortaya çıkma,
2. 2. Bağımsız bir devlet ile özgürce birleşme,
3. 3. Bağımsız bir devlet ile bütünleşme

Temel İnsan Hakları'yla yakın ilişkide olduğu görülen böyle bir hak, eşitlik esasına dayanarak ve hiç bir baskı olmaksızın ilgili birimlerce uygulanması gerekmektedir. Böylece self-determinasyon, ya ayrı bir devlet olarak kendini yöneten birimin bağımsızlığı ya da insanlar arasında eşitliğe dayanan başka bir devletle birleşmesi veya bütünleşmesi ile sonuçlanacaktır. Bu bağlamda self-determinasyonla ortak bir gelecek sağlamak için kendi kaderini belirleyecek bir devlet kurma isteğini paylaşan insan topluluklarının, temel hakkı olduğunu söyleyebiliriz. Bu sonuca göre, bir millet veya halk söz konusu olduğu ve bu millet veya halk, kendi kendine yetebilir ve kendi kendini koruyabilecekse, yani bugünkü dünya ölçeklerine göre yaşayabilecek, bağımsız bir devlet kurabilecek, sayı ve seviyede bir sosyal topluluk ise bu millete veya halka, kendi kaderini tayin etme hakkını tanımak, hiç şüphesiz en adilâne ve demokratik bir hareket olacaktır (**Bilge, 1966:285**).

Ayrıca adı geçen bu topluluk, kendini çevreleyen nüfustan da farklı bir kimliğe sahip olması gerekmektedir. Bu kimlik; dinî, coğrafi, tarihî, etnolojik, ekonomik ve dil özellikleri taşımalıdır. Lee C. Buchheit, bunların dışında bir de grubun bağımsız yaşayabilir varlığını sağlayarak, ayrı bir toprak işgal etmek zorunda olması gerektiğini de belirtmiştir (**Nejatigil, 1985:90**). A. B. D.'deki Özel Komite'nin 1966 yılında sunduğu öneride, self-determinasyonu sınıflandırma yoluna gitmiş ve self-determinasyona haiz olan halkları iki kategoriye ayırarak, yeni bir olguyla ortaya çıkmıştır.

Bu öneri uyarınca birinci kategoriye giren halklar; 1. Sömürge veya kendi kendini idare edemeyen diğer ülke halkları, 2. Askerî muhasematın sona ermesi üzerine işgal

DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİNDE KIBRIS'IN YERİ VE SELF-DETERMİNASYON İLKESİNİN YENİDEN DEĞERLENDİRMESİ

altına giren bölge halkları, 3. Veraset altındaki ülke halklarıdır. İkinci kategori halklar ise, "sömürge veya kendi kendini idare edemeyen ülkelerden olmamakla beraber, herhangi bir devletin egemenliği altında bulunup da ülkesinden coğrafi bakımdan ayrı, etnik ya da kültürel bakımdan farklı olan ülkelerdir".(Nejatigil, 1985:90). Ancak bu ikinci kategoriye giren halkların, self-determinasyon hakkına başvuruları için gerekli bir şart vardır: "Bütün ayrı halkları etkin olarak temsil edecek bir biçimde işleyen, temsilî bir hükümetin bulunmamasıdır". Yani, böyle bir temsilî hükümetin bulunması, bu hakkın gereği gibi kullanılması olarak değerlendirilir ve böyle bir durumda, mevcut ve tanınmış ülke sınırları içinde yaşamakta olan halklar, bu prensibe dayanarak, ayrılma hakkına haiz olduklarını ileri süremezler.

Nihayet Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 73/(b) ve 76/(b) maddelerinde olduğu gibi kendi kendini yönetmeyen ve veraset altında bulunan ülkelere, kendi kaderini tayin etmeleri hakkı tanınırken, göz önüne alınması gereken şartları belirtmektedir. Bunlar arasında, bu kavramın uygulanacağı memleketlerde, ülke veya millete ait özelliklerin göz önüne alınması gerektiği hükmü, zikretmeğe değer görüyoruz. Ülke veya millete ait özelliklerin, neler olduğu üzerinde, şimdiye kadar pek durulmamış ve emsali de olmadığı için tabii sınırlar ile coğrafik mekânı kapmıştır. Özellikle coğrafya, ülkenin stratejik mevkiisi göz önüne alınmasını zorunlu kılmıştır.

Bundan hareketle, maddede adı geçen milletlerin özellikleri ve tarafların uluslar arası bünye ve politik olgularıyla hedef güttüğü tahmin edilmektedir. Gerçekten de bir ülkede, birbirinden ayrı iki millet ya da halk yaşıyorsa, bu özellik göz önüne alınmalı ve her iki halka da self-determinasyon ilkesinin tanınması gerekmektedir (**Fantis, 1960: 3**).

Bundan hareketle uluslar arası bir sorun olarak devam eden Kıbrıs meselesinde, self-determinasyon kavramının hukukî değil, siyasal anlamda kullanıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- SANDER Oral., (1994), **Siyasî Tarih** (1918-1994), 3. Baskı, Ankara.
 ŞEN Sabahattin (Haz.), (1994), **Yeni Dünya Düzeni**, İstanbul, 1994.
 BİLGE Suat., (1966), Milletlerarası Politika, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**, Ankara.
 ARMAOĞLU Fahir., (1973), **Siyasî Tarih 1789-1960**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
 SÖNMEZOĞLU Faruk., "**Kendi Kaderini Tayin ve Birleşmiş Milletler**", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** (Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan), İstanbul, 1982.
 EMERSON Rubert., (1965), **Sömürgelerin Uluslaşması (Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları)**, Çev: Türkkaya Ataöv, Ankara.
 NEJATIGİL Zaim M., (1985), **The Turkish Republic of Northern Cyprus in Perspective**, Nicosia.

"Andreas Fantis'in Demeci", **Neos Dimokratis Özel Arşivi** (Lefkoşa), 3 Haziran
1960, s. 3.